

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-106>

УДК 171.132

Шевчишена О.В.

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГА ДО РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ В ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Анотація. Метою статті стало обґрунтування можливостей формування в сучасного педагога психологічної готовності до розвитку життєстійкості в дітей у закладах освіти. В процесі дослідження даної проблематики було здійснено пояснення поняття, пов'язаного з життєстійкістю в дітей, а відтак, запропоновано розуміння феномену психологічної готовності педагога до розвитку життєстійкості в дітей. В статті запропоновано перелік активних методів навчання, а відтак, обґрунтовано їх значення в контексті формування психологічної готовності вчителя до розвитку життєстійкості в учнів у закладах освіти. За результатами дослідження даної проблематики напрацьовано висновок, виходячи з якого можна вважати, що формування в учнівської молоді життєстійкості можливе за умови переосмислення педагогами психології сучасних дітей, основ інтерактивної взаємодії з ними, а відтак, власних особистісних характеристик, необхідних їм для досягнення конструктивного діалогу з учнями. І саме застосування активних методів навчання слугує в якості запоруки посилення у педагогічних працівників внутрішніх ресурсів, які, в цілому, повинні давати змогу їм розвивати в сучасних дітей життєстійкість.

Ключові слова: заклад освіти, педагог, психологія сучасної дитини, життєстійкість, психологічна готовність педагога до розвитку життєстійкості в дітей, активні методи навчання.

Shevchyshena Oksana

Khmelnysky Regional In-Service Teacher Training Institute

FORMATION OF TEACHER'S PSYCHOLOGICAL READINESS FOR DEVELOPMENT OF LIFE SUSTAINABILITY IN CHILDREN IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary. The purpose of the article was to substantiate the possibility of forming a modern teacher's psychological readiness for the development of life sustainability in children in educational institutions. In the process of exploring these issues, the concept of life-sustainability in children was explained, and therefore an understanding of the phenomenon of the teacher's psychological readiness for the development of life-sustainability of children was offered. Analysis of the psychological and pedagogical literature gives us grounds to consider vitality as an integral and complex concept, which includes the presence of life skills, the appropriate level of stress resistance, the presence in the personality of the corresponding traits and qualities of character, which in the aggregate serve to develop in it the ability to counteract the negatives and contribute to its successful adaptation to the environment in which it resides. The realization of such tasks requires the expression of the teacher's new thinking. It also requires a teacher who is willing to perceive the child in a holistic context, and thus to help her solve life's problems and develop her own repertoire of confident behaviors in a variety of life situations. However, the analysis of the results of studies of national and foreign scientists convincingly proves that most difficulties for teachers arise because of their low level of psychological readiness for the development of life sustainability in children in educational institutions, which, in turn, may be manifested in: a lack of understanding of the psychology of a modern-day child and basics of active interaction, ignorance of the teacher's own personality, pedagogical abilities and opportunities. The article offers a list of active teaching methods and, therefore, substantiates their importance in the context of forming a teacher's psychological readiness for the development of life sustainability in students in educational institutions. According to the results of the study of this problem, a conclusion was drawn, on the basis of which the formation of life-sustainability in student youth is possible if the teachers rethink the psychology of modern children, the basics of active interaction with them, and their own personal characteristics, necessary for them to achieve constructive dialogues. And the use of active teaching methods will serve as a key to enhance the pedagogical staff with internal opportunities, which will enable them to develop life sustainability in modern children.

Keywords: educational institution, teacher, vitality, psychology of modern child, psychological readiness of a teacher to develop life sustainability of children, active methods of teaching.

Постановка проблеми. В контексті модернізаційних змін, які супроводжують наш соціум, дослідники продовжують зосереджувати свою увагу на дослідженні внутрішнього потенціалу людини, ресурсу, який дає змогу їй протистояти доволі складним життєвим обставинам, не втрачаючи при цьому істинну сутність власної особистості.

Модернізаційні зміни, які охоплюють різні сфери нашого суспільства, обумовлюють потребу в такій особистості, яка буде готовою відзначатися гнучкістю, мобільністю та динамічністю поведінки, стійкістю до зовнішніх різносторонніх впливів,

здатністю орієнтуватися в просторі різноманітних соціальних ситуацій, а відтак, готовністю до поповнення резервів власної особистості.

Однією з категорій, які психологи використовують для позначення внутрішніх потенціалів людини, є життєстійкість особистості.

В руслі трактування вище згаданого поняття мають місце різні підходи. За переконаннями окремих дослідників конструктивну поведінку, у широкому плані, забезпечує життєстійкість людини, а саме, її здатність протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску обставин, зберігаючи при цьому себе як цілісну особистість [2].

Ми погоджуємося із запропонованим положенням Л.В. Кулікова, згідно якого життєстійкість являє собою інтегральну якість особистості (стійкість, врівноваженість, опірність), що, в свою чергу, дозволяє їй протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску обставин, зберігаючи при цьому здоров'я і працездатність в процесі різних випробувань [1].

Сьогодні мабуть важко заперечити, що на тлі численних трансформацій різноманітних сфер нашого соціуму діти та підлітки залишаються однією із найбільш вразливих та незахищених верств населення. Нестача в дітей гнучкості та навичок впевненої поведінки в непередбачуваних життєвих ситуаціях слугує для них поштовхом дисгармонії внутрішнього світу, а відтак, нездатності протидіяти тиску зовнішніх обставин.

Відповідно мета сучасної освіти підлягає переосмисленню. Важливо дбати не лише про інтелектуальне збагачення дітей та підлітків, але і про їх особистісне зростання. Тому поняття «життєстійкості» школярів є доволі актуальним в контексті сучасної шкільної освіти.

Однак розвиток життєстійкості в дітей можливий тоді, коли дорослими будуть забезпечені для цього відповідні умови. Як неодноразово стверджують психологи, розвиток життєстійкості підлітка значною мірою залежить від спілкування з дорослими, зокрема, з батьками та педагогами. На цьому, в свою чергу, наголошують Т.Д. Щербан та А.В. Терновой, які вважають, що серед чинників, які негативно позначаються на розвитку життєстійкості підлітків, можна виокремити стреси в ранньому дитинстві, брак підтримки, відчуженість з боку дорослих... [2].

Окрему увагу, на нашу думку, варто зосередити на такому чиннику, як відчуження з боку дорослих. Якщо відчуження між дорослими та дітьми посилюється, то звичайно, що важко вести мову про відповідний ступінь довіри, а відтак, про забезпечення відповідних умов, за яких би дитина особистісно зростала.

Якщо, в свою чергу, говорити про педагогічне середовище, то перед вчителями варто поставити наступні запитання: «Чи усвідомлюють вони значення життєстійкості, життєвого, емоційного імунітету для сучасних дітей?», і чи взагалі «Вони психологічно готові до розвитку в дітей життєстійкості»? Ці питання на даний момент продовжують залишатися відкритими. Відповідно формування у вчителів психологічної готовності до розвитку в дітей життєстійкості наразі є актуальним питанням, якому і присвячується наша стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Що стосується допомоги дітям у посиленні внутрішнього ресурсу, то в руслі даної проблематики це питання, чи пов'язані з ним інші аспекти, були і залишаються в якості предмета окремого дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Для прикладу, вивченню підлягали: 1) фактори, що сприяють формуванню індивідуальних характеристик (рис особистості дітей), які захищають їх від негараздів життя (Мастен А., Гармезі Н., Вернер Е., Сміс Р., Мадді С., Фразер М., Хошаба Д.); 2) комплексна програма психосоціальної допомоги дітям у навчальних закла-

дах (Богданов С.О., Гірник А.М., Залеська О.В., Іванюк І.В., Соловійова В.В., Чернобровкіна В.А., Чернобровкін В.М.); 3) базове ставлення педагога до дитини, яка пережила травмуючі події (Богданов С.О., Залеська О.В., Чернобровкін В.М.).

Автори, в цілому, акцентують увагу на: 1) ознаках/атрибутах самих дітей, сімейних факторах, характеристиках більш широкого соціального оточення, які, в загальному, сприяють чи перешкоджають формуванню у дітей тих чи інших індивідуальних характеристик (рис особистості); 2) рівнях психосоціальної допомоги дітям; 3) сучасному розумінні педагогічних умов, що сприяють здоровому й природному розвитку дитини.

Однак, незважаючи на достатній кількості праць та публікацій, присвячених проблематиці посилення внутрішнього ресурсу дітей, питання психологічної готовності вчителя до розвитку життєстійкості в дітей у закладах освіти не набуло стійкого поширення в психолого-педагогічній науці. Тому в контексті сучасної шкільної освітньої практики окремої уваги заслуговує **формування психологічної готовності педагога до розвитку життєстійкості в дітей у закладах освіти.**

Тому метою даної статті стало: 1) напрацювання сутності феномену «психологічна готовність педагога до розвитку життєстійкості в дітей»; 2) підбір та опис активних методів навчання і обґрунтування їх значення у формуванні психологічної готовності педагога до розвитку життєстійкості в дітей у закладах освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні освітні виклики потребують від педагога здатності стимулювати учня не лише на інтелектуальне, але і на особистісне зростання. Однак, педагог повинен бути психологічно готовим до реалізації цього завдання. Перш, ніж вести мову про шляхи формування психологічної готовності педагога до розвитку життєстійкості в дітей, варто запропонувати та обґрунтувати сутність даного феномену.

Якщо відштовхуватись від переосмисленої мети сучасної освіти, то **«психологічна готовність педагога до розвитку життєстійкості дітей»** являє собою, на нашу думку, складне інтегральне поняття, яке акумулює в собі знання вчителя про психологію сучасної дитини, здатності взаємодіяти з дітьми на рівні діалогової взаємодії, а відтак, наявність особистісних характеристик, що слугують для педагогічного працівника в якості запоруки стимулювання учнів до гнучкого аналізу різноманітних впливів (чинників) навколишнього середовища.

Освітні процеси, що відбуваються на сучасному етапі українського суспільства, потребують педагогів, які готові вдосконалюватися різносторонньо. Післядипломна педагогічна освіта є тою інституцією, де педагоги систематично мають можливість мінятися своїм професійним досвідом, напрацьовувати нові підходи та бачення щодо вирішення педагогічних задач.

Тому саме в умовах післядипломної педагогічної освіти варто дбати про створення умов задля стимулювання у вчителів психологічної готовності до розвитку в дітей життєстійкості. Стимулювання розвитку у вчителів вище згаданого феномену можливе шляхом застосування активних методів навчання.

Активне навчання, як доводить практика, відрізняється від звичайного навчання рядом особливостей, серед яких вагому роль відіграє активізація усіх сфер особистості: когнітивна, пізнавальна, мотиваційна, особистісна сфери. Звичайно, що елементи активного навчання важливо адаптувати до можливостей дорослої чи дитячої аудиторії. Відповідно, тренер завжди враховує специфіку аудиторії, з якою йому доводиться працювати.

Оскільки деякі педагоги тривалий час працювали за іншої системи освіти, відзначалися іншим світобаченням, іншими підходами до навчання та виховання дітей, то в контексті вище згаданої проблематики вони потребують, в першу чергу, переосмислення своїх мотивів, установок щодо розуміння психології сучасної дитини, а відтак, готовності працювати з дітьми на рівні діалогу, стимулюючи їх на глибоке переосмислення реалій повсякденної дійсності. А для цього педагог має володіти іншим педагогічним мисленням, такими особистісними характеристиками, які б давали йому змогу стимулювати дітей на особистісне зростання.

Отож, сучасна дитина. Яка вона? Перед нами інші реалії життя, а відтак, інші діти. Тому педагогу сьогодні вкрай важливо збагнути психологічні особливості сучасного учня та врахувати їх в процесі забезпечення освітнього процесу.

Як відомо, сучасні діти багато часу проводять в соціальних мережах. Віртуальний простір уже є їхньою частиною життя. Вони володіють безліччю шляхів пошуку тої чи іншої інформації за допомогою інтернет-ресурсів. Однак, «Чи здатні вони критично аналізувати отриману інформацію?», «Чи вміють вони адекватно діяти в непередбачуваних ситуаціях». Ці чи інші подібні питання залишаються відкритими.

З однієї сторони вони відверті, ділові та кмітливі, а з іншої – вразливі, нетерплячі як до слабкостей ровесників, так і до позицій вчителя, його поглядів та вимог. Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям діти швидко знаходять відповіді на безліч для них питань, а з іншої сторони не завжди розмежовують позитивні впливи від негативних, не завжди готові дати відсіч у непередбачуваних для них ситуаціях.

Сучасні школярі відзначаються твердістю та здатністю висловлювати свою позицію, а відтак, обґрунтовувати власну точку зору. Однак це буде можливо, якщо педагог буде відкритим до внутрішніх можливостей дитини. Якщо немає спільних «точок дотику» між дитиною та дорослою людиною, то вона неодмінно буде компенсувати незадоволення своїх потреб у віртуальному світі.

Це все потребує від вчителя готовності працювати над собою, над посиленням прояву в собі особистісно-професійної компетентності. Якщо відштовхуватися, в цілому, від концепції Нової української школи, то освітній заклад сьогодні потребує умотивованого вчителя, фахівця, який має свободу творчості та готовий розвиватися професійно. Сьогодні освітня система потребує вчителя, який готовий працювати з дітьми на засадах партнерської взаємодії. А тому сучасному вчителю важливо відзначитися такими особистісними якостями, як ініціативність, креативні якості особистості, критичне та позитивне мислення, емоційний інтелект.

Що стосується активного навчання в контексті збагачення вчителів новими підходами та практичними навичками, то окремої уваги можуть заслуговувати моделювання професійних ситуацій, дискусії, дебати, рольові та ділові ігри, «круті столи».

Що стосується мотивації вчителя щодо розвитку в дітей життєстійкості, то окремої уваги заслуговує соціально-психологічний тренінг. За переконаннями таких науковців, як Н.М. Богомоловой, Ю.М. Емельянеова, Г.А. Ковальова, А. Петровської, Г.С. Філатової використання засобів соціально-психологічного тренінгу в контексті професійної діяльності вчителя має чимало переваг у порівнянні з іншими методами та технологіями. Адже в процесі тренінгової технології відбувається взаємне стимулювання творчої активності усіх учасників соціально-психологічного навчання. Невимушена морально-психологічна атмосфера збільшує ступінь взаємної довіри, а відтак, покращує можливості для розвитку культури самоаналізу та педагогічної рефлексії. Рівноправна і активна участь усіх учасників соціально-психологічного тренінгу створює умови для професійного збагачення та саморозвитку тих учасників, у яких є типові проблеми в контексті педагогічної діяльності, а саме, розвитку в дітей різноманітних життєвих навичок.

Перед тренером, який застосовує у роботі з вчителями соціально-психологічний тренінг, основне завдання полягає в тому, щоб скерувати подібний підхід на збагачення вчителів новими знаннями в руслі даної проблематики, новими практичними навичками, необхідних їм для розуміння сучасних школярів, а відтак, здатності скерувати дітей на напрацювання конструктивних життєвих висновків.

Мета та завдання активного навчання можуть періодично змінюватися. Змістовне наповнення того чи іншого методу також може коліватися. В цілому активний підхід щодо формування у вчителів психологічної готовності до розвитку життєстійкості в дітей може знаходити своє застосування як в системі післядипломної педагогічної освіти, так і в межах психологічних служб закладів освіти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Дослідження даної проблематики дає нам підстави напрацювати висновок, виходячи з якого можна вважати, що формування в учнівської молоді життєстійкості можливе за умови переосмислення педагогами психології сучасних дітей, основ інтерактивної взаємодії з ними, а відтак, власних особистісних характеристик, необхідних їм для досягнення конструктивного діалогу з учнями. І саме застосування активних методів навчання слугує в якості запоруки посилення у педагогічних працівників внутрішніх ресурсів, які, в цілому, повинні давати змогу їм розвивати в сучасних дітей життєстійкість. Однак, проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вище згаданої проблематики. Зокрема, окремої уваги заслуговує розробка та апробація тренінгу з розвитку психологічної готовності педагога до розвитку життєстійкості в дітей у закладах освіти.

Список літератури:

1. Куликов Л.В. Психогигиена личности: основные понятия и проблемы. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2004. 464 с.
2. Щербан Т.Д., Терновой А.В. Психологічні особливості формування життєстійкості у підлітків з неповних сімей. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2015. Вип. 2(2). С. 144–149.

References:

1. Kulikov, L.V. (2004). *Psikhogigiyena lichnosti: osnovnyye ponyatiya i problemy* [Personal hygiene: basic concepts and problems]. St. Petersburg: SPbSU. (in Russian)
2. Shcherban, T.D., & Ternova, A.V. (2015). *Psykhologichni osoblyvocti formuvannya zhyttestijkosti y pidlitkiv z nepovnykh simej* [Psychological features of the formation of life-sustainability in adolescents from single families]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University*, vol. 2(2), pp. 144–149.